

Το εξωκκλήσι της Παναγίας Γαλόκτιστης

Το εκκλησάκι της Παναγίας της Γαλόκτιστης¹ βρίσκεται ανάμεσα στα χωριά Πάνω και Κάτω Πύργος, στην περιοχή της Τηλλυρίας. Σύμφωνα με την παράδοση η επωνυμία του ναού οφείλεται στο γεγονός ότι κατά την ανέγερση, για τη δημιουργία ασβεστοχρίσματος χρησιμοποιήθηκε γάλα αντί νερό.²

Στη σημερινή του μορφή το εξωκκλήσι της Γαλόκτιστης είναι ένα μακρόστενο κτίσμα, στο οποίο διακρίνονται δύο οικοδομικές φάσεις. Το αρχαιότερο τμήμα του ναού είναι το ανατολικό, το οποίο είναι καμαροσκέπαστο. Σε δεύτερο στάδιο είχε προστεθεί ο νάρθηκας, ο οποίος καλύπτεται με φουρνικό (τρούλο χωρίς τύμπανο).³ Σε άγνωστο χρόνο ολόκληρο το κτήριο είχε καλυφθεί με κεραμίδια, τα οποία και αφαιρέθηκαν το 2000. Οι τοίχοι είναι κατασκευασμένοι από ακανόνιστους λίθους και μόνο στις γωνίες χρησιμοποιήθηκαν λαξευμένοι. Είχαν καλυφθεί με νεώτερα επιχρίσματα, τα οποία επίσης αφαιρέθηκαν.⁴

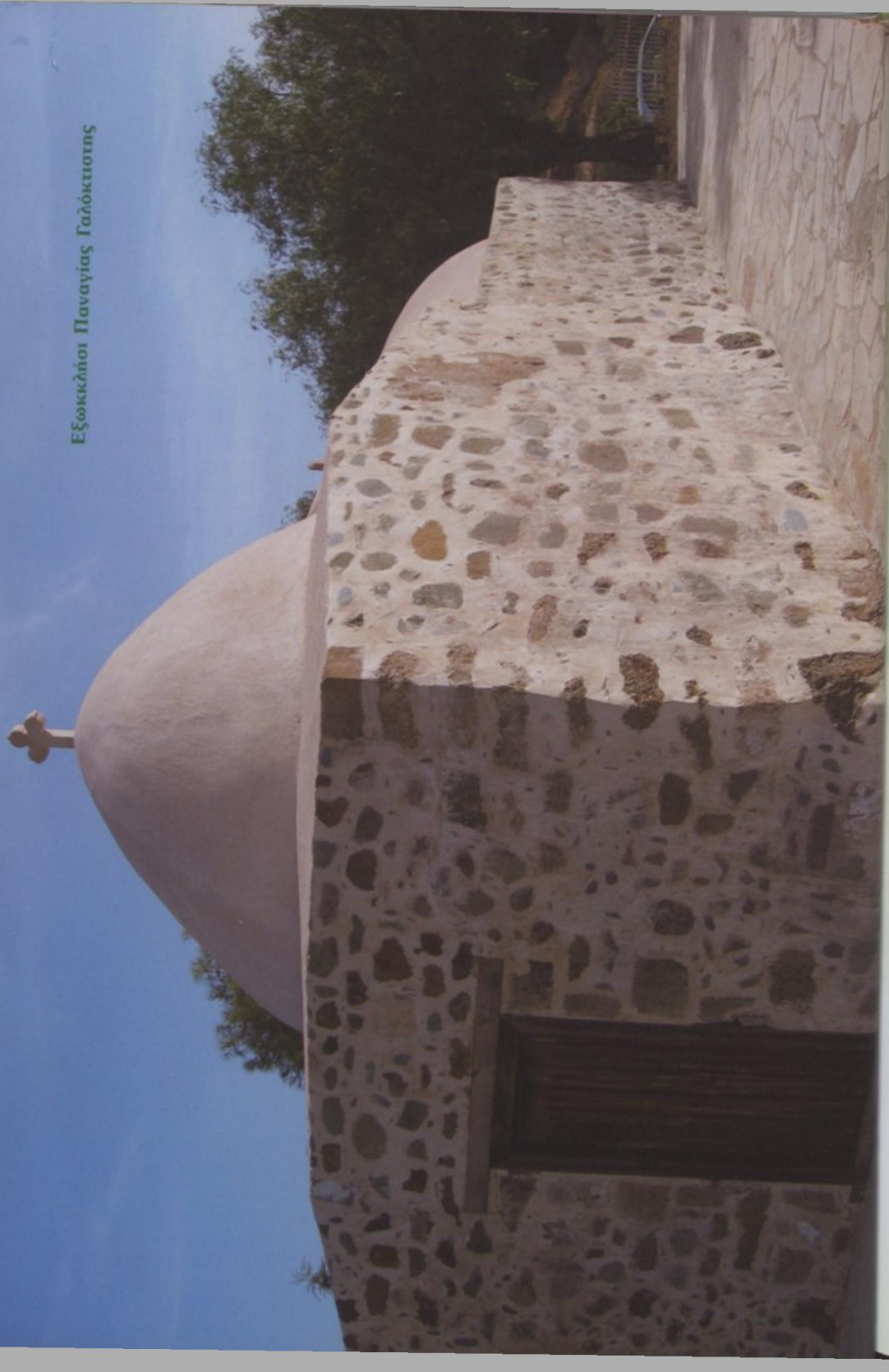
Είναι βέβαιο ότι τόσο ο κυρίως ναός όσο και ο νάρθηκας είχαν διακοσμηθεί με τοιχογραφίες. Οι

εργασίες που έγιναν από το Τμήμα Αρχαιοτήτων αποκάλυψαν την ύπαρξη τριών στρωμάτων τοιχογραφιών. Δυστυχώς σε κανένα σημείο δεν μπορεί να ταυτοποιηθεί κάποια τοιχογραφία. Στον ημικυκλικό τοίχο της αψίδας διακρίνεται η μορφή ενός αδιάνγνωστου ιεράρχη. Στο βόρειο τοίχο του κυρίως ναού ξεχωρίζει μία Αγία με στέμμα, κάτι που μας δίνει την αφορμή να πιθανολογήσουμε ότι στο σημείο αυτό εικονίζονταν οι Άγιοι Κωνσταντίνος και Ελένη. Σπαράγματα τοιχογραφιών σώζονται σε άλλα σημεία του ναού και κυρίως στο φουρνικό.

Σε αντίθεση με τις τοιχογραφίες του ναού, οι οποίες καταστράφηκαν, έχουμε την ευλογία να διασώζονται τρεις εξαιρετικές τέχνης φορητές εικόνες, που φυλάσσονται πλέον στο ναό των Αγίων Κωνσταντίνου και Ελένης στον Κ. Πύργο. Καύχημα και θησαύρισμα των κατοίκων της περιοχής αποτελεί η εικόνα της Παναγίας «Γαλόκτιστης»,⁵ για την οποία θα μπορούσε να λεχθεί ότι μόνο ως εκ θαύματος σώζεται. Συγκεκριμένα αυτή η μεγάλων διαστάσεων εικόνα, λόγω της αιθά-

1. Δεν υπάρχουν σημαντικές βιβλιογραφικές αναφορές για το εκκλησάκι αυτό με εξαίρεση δύο σύντομα άρθρα: Παπαγεωργίου Α., «Γαλόκτιστης Παναγίας εκκλησία», *Μεγάλη Κυπριακή Εγκυκλοπαίδεια*, Τόμος τρίτος, Λευκωσία 1985, σ. 350 και Σολωμίδου-Ιερωνυμίδου Μ., «Εργασίες συντήρησης και αποκατάστασης σε εκκλησιαστικά μνημεία της μητροπολιτικής περιφέρειας Μόρφου που αναλήφθηκαν από το Τμήμα Αρχαιοτήτων κατά την περίοδο 1998-2000», *Ιερά Μητρόπολις Μόρφου, 2000 χρόνια τέχνης και αγιότητας*, Λευκωσία 2000 (συλλογικός τόμος), σ. 204-205.
2. Κατά τη δεκαετία του 1980 έγιναν μικρές έκτασης επιδιορθώσεις. Για τα ασβεστοχρίσματα αναμίχθηκε ο ασβέστης με γάλα.
3. Στα δοκικά είχε γίνει άλλη μία επέκταση με ένα μικρό, απλό δωμάτιο. Καλύπταν με ξύλινες δοκίδες και κεραμίδια και χρησίμευε κυρίως ως αποθηκευτικός χώρος. Το δωμάτιο αυτό κατεδαφίστηκε το 2000 κατά τη διάρκεια εκτεταμένων εργασιών του Τμήματος Αρχαιοτήτων.
4. Η ευλάβεια κάποιων πιστών τους οδηγούσε σε διάφορες πράξεις και τάματα. Π.χ. στην τοποθέτηση νημάτων περιμετρικά της εκκλησίας. Τους οδηγούσε όμως και στην όχι και τόσο ωραία, αισθητικά τουλάχιστον, συνθήκη να ρίχνουν γάλα πάνω στους τοίχους. Ευτυχώς το φαινόμενο αυτό νομίζω ότι έχει εκλείψει.
5. Η εικόνα δεν φέρει την επιγραφή «Γαλόκτιστη», όπως συμβαίνει με άλλες εικόνες της Παναγίας που έχουν συνδεθεί με κάποιο προσωνύμιο της, το οποίο και αναγράφεται. Ο ναός όπου βρισκόταν η εικόνα και η ισχυρή λαϊκή παράδοση της έδωσαν την επωνυμία Γαλόκτιστη. Για αναλυτική περιγραφή της εικόνας βλ. Πετρίδης Σ., «Παναγία Γαλόκτιστη», *Ιερά Μητρόπολις Μόρφου, 2000 χρόνια τέχνης και αγιότητας*, Λευκωσία 2000 (συλλογικός τόμος), σ. 282.

Εξοικλήσι Παναγίας Γαλόκτιστης

λης των κεριών και άλλων ακαθαρσιών, είχε καταστεί αδιόρατη, είχε περιέλθει σε ανυποληψία και ήταν τοποθετημένη μαζί με άλλες εικόνες στο μικρό δωμάτιο που είχε προστεθεί στα δυτικά. Η μεταφορά της στο εργαστήριο συντηρήσεως της Ιεράς Μονής Κύκκου έκρυβε μια μεγάλη έκπληξη, αφού ο καθαρισμός και η συντήρηση που έγιναν έφεραν στο φως μια εξάισια παράσταση της βρεφοκρατούσας Παναγίας στον εικονογραφικό τύπο της Κυκκώτισσας, χωρίς όμως να την επονομάζει. Αρχικά διατηρούσε μακρύ κοντάρι στήριξης-λιταρείας. Η εικόνα της Παναγίας Γαλόκτιστης συγκεντρώνει επιμέρους στοιχεία από διάφορες εποχές (12^ο-14^ο αιώνα). Πλησιέστερο εικονογραφικό της παράλληλο είναι η Παναγία η Θεοσκεπάστη από τον Καλοπαναγιώτη.⁶

Οι άλλες δύο σωζόμενες εικόνες ήταν τοποθετημένες στο παλαιό εικονοστάσιο του ναού, το οποίο αντικαταστάθηκε κατά τη διάρκεια των εργασιών του Τμήματος Αρχαιοτήτων. Πρόκειται για δύο αξιόλογες εικόνες, του Χριστού και της Παναγίας.

Για την εικόνα του Χριστού πληροφορούμαστε από την πολύ καλά διατηρημένη επιγραφή που βρίσκεται στο κάτω μέρος, ότι φιλοτεχνήθηκε από τον ιεροδιάκονο Σεραφείμ με έξοδα του ιερέως Λουκά το 1736.⁷ Η δεύτερη εικόνα παρουσιάζει την Παναγία αριστεροκρατούσα στον τύπο της Οδηγήτριας. Στο κάτω μέρος υπήρχε αφιερωματική επιγραφή, η οποία όμως καταστράφηκε σχεδόν ολοκληρωτικά. Όπως είναι ευδιάκριτο, οι εικονιζόμενες μορφές έχουν καλύψει άλλη εικόνα που ίσως είχε φθαρεί.

Κατά τη διάρκεια των εργασιών του Τμήματος Αρχαιοτήτων αποκαταστάθηκε το δάπεδο του ναού στην αρχική του μορφή, καθώς στα πλαίσια των επεμβάσεων που έγιναν παλαιότερα είχε καλυφθεί με μπετόν. Με αυτές τις εργασίες αποκαλύφθηκε ότι το δάπεδο ήταν εξ ολοκλήρου βο-

ταλωτό. Επίσης κατασκευάστηκαν νέες ξύλινες θύρες σύμφωνα με τις αρχικές, αφαιρέθηκε το νεώτερο καμπαναριό από μπετόν και έγινε διαμόρφωση της αυλής. Ταυτόχρονα διαπιστώθηκε ότι ο περιβάλλον χώρος είχε χρησιμοποιηθεί ως κοιμητήριο. Ανευρέθηκε αριθμός τάφων που περιείχαν εφραλωμένη κεραμική τύπου «Sgraffito ware» της Μεσαιωνικής Εποχής.⁸

Ο μικρός και άσπμος ναός της Παναγίας Γαλόκτιστης, στην απομονωμένη Τηλλυρία, αποτέλεσε και συνεχίζει να αποτελεί τόπο καταφυγής και λιμένα ελπίδας για κάθε πονεμένο άνθρωπο και ιδιαίτερα για τους κατοίκους της περιοχής. Οι ενέργειες του νυν ποιμενάρχη Μητροπολίτη Κύκκου και Τηλλυρίας κ. Νικηφόρου, του προηγούμενου ποιμενάρχη Μητροπολίτη Μόρφου κ. Νεοφύτου, του ιερέα της περιοχής π.Ανδρέα Σπύρου και όσων άλλων συμβάλλουν σ' αυτή την προσπάθεια ευελπιστούμε ότι θα αναδειξουν ακόμη περισσότερο αυτό το εκκλησάκι και θα το καταστήσουν πόλο έλξης ευσεβών και καλοπροαίρετων επισκεπτών.

6. Περδικής Σ., «Εικόνα Βρεφοκρατούσας Θεοτόκου Κυκκώτισσας από τον ναό της Παναγίας Γαλόκτιστης (Κύπρος)», *Εικοστό πέμπτο συμπόσιο Βυζαντινής και Μεταβυζαντινής Αρχαιολογίας και Τέχνης, Πρόγραμμα και περιλήψεις εισηγήσεων και ανακοινώσεων*, Αθήνα 2005, σ. 107-108, όπου αναφέρονται νεώτερα στοιχεία για την εικόνα και κυρίως για τον διάκοσμό της.

7. Στην επιγραφή αυτή αναγράφονται τα εξής: ΔΕΗΣΙΣ ΤΟΥ ΔΟΥΛΟΥ ΤΟΥ ΘΕΟΥ ΛΟΥΚΑ ΙΕΡΕΩΣ ΜΕΤΑ ΤΗΣ ΠΡΕΣΒΥΤΕΡΑΣ ΚΑΙ ΤΩΝ ΤΕΚΝΩΝ † ΣΕΡΑΦΕΙΜ ΙΕΡΟΔΙΑΚΟΝΟΥ ΜΝΗΣΘΗΤΙ ΚΥΡΙΕ ΚΑΙ ΑΝΑΠΑΥΣΟΝ † ΑΨΛΣ.

8. Για τη μεσαιωνική εφραλωμένη κεραμική της Κύπρου βλ. Μπακριζή-Παπανικόλα Δ., *Μεσαιωνική εφραλωμένη κεραμική της Κύπρου. Τα εργαστήρια Πάφου και Λατίθου*, Θεσσαλονίκη 1996.